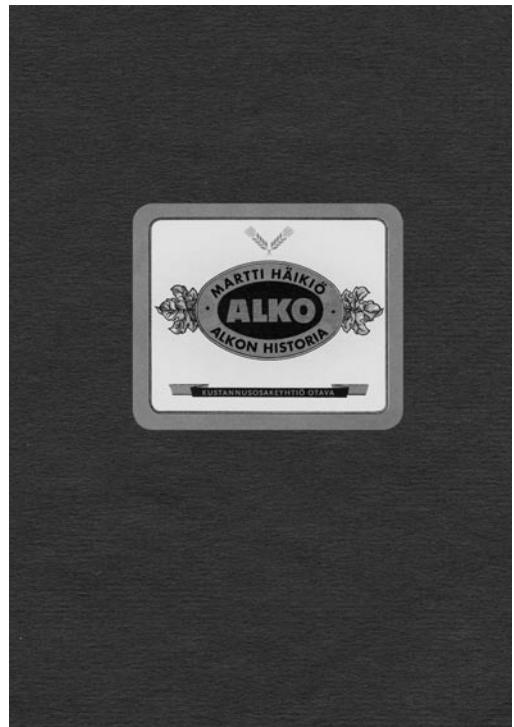

Alkoholijuomia? Kyllä, mutta millä hinnalla ja kuinka paljon

Jorma Ahvenainen

Martti Häikiö: *Alkon historia. Valtion alkoholiliike kieltolain kumoamisesta Euroopan unionin kilpailupolitiikkaan 1932–2006.* Otava 2007. 511 s.

Martti Häikiö mainitsee kirjoittamansa Alkon historian esipuheessa, että hänen näkökulmansa kohteeseensa on yrityshistoriallinen. Oudoksun tässä sananvalintaa vaikka Alko on ollut muodollisesti osakeyhtiö. Vaikuttaa keinotekoiselta soveltaa yrityshistorian työmenetelmiä firmaan, jolla lähes koko sen toiminnan ajan on ollut täydellinen monopoliasema. En oikein ymmärrä lausetta (s. 47) ”liiketoiminta arvioidaan normaalin yrityshistorian näkökulmasta.” Teokses-
sa ei puhuta Alkon tilinpäätöksistä eikä esitetä taseita. Likviditeetti tai soliditeetti myöskään eivät ole kysymyksiä, joilla Alkon johtajiston olisi tarvinnut vaivata päätään. Tämän liikkeen eräänä pyrkimyksenä on ollut rajoittaa tuotteittensa myyntiä eikä lisätä sitä. Alkoholiliike eroaa myös muista valtion aikanaan omistamista yrityksistä kuten esimerkiksi Enso-Gutzeitista, Finnairista, Kemirasta ja Nesteestä niin, ettei sentään eduskunta puuttunut näiden liikkeiden johtamiseen niin kuin Alkoholiliikkeen.

Hankala kaksoisrooli

Häikiön teos on ennemmin kappale Suomen sosiaali- kuin liikehistoriaa. Jokin sija on rahoillakin kysymyksenasettelussa: kuinka paljon valtio sai tuloja alkoholista. Alkolla on ollut kaksiosainen rooli. Sen oli hankittava valtiolle tuloja ja samalla oli koetettava pitää kulutus hillittynä. Esityksen uusimassa osassa tulee voimakkaasti esille myös kauppapolitiikka yhdistettynä fiskaali- ja sosiaalipolitiikkaan. On varmaan helppoa liiketaloudellisesti johtaa yritystä, jonka tulot viinamonopolin johdosta ovat täysin turvatut. Vaikeudet alkavat siitä, kuinka muut tavoitteet, eettiset ja terveydelliset, saadaan yhdistettyä toimintaan. Kirjoittajan saama tehtävä on tämän mukaan myös kaksiteräinen, ja oikeastaan vaikeampi kuin jos kyseessä olisi markkinavoimien ehdoon toimivan yrityksen historian kirjoittaminen. Lukemisen edistyessä havaitsee, että suuri kysymys on kuinka luoda tasapainoinen esitys.

Häikiö on valinnut kronologisen jäsenyyksen. Se onkin selvä ja oikealla tavalla korostaa niitä tavoitteita, jotka alkoholipolitiikalla kulloinkin on ollut. On suureksi eduksi, että esitys ulottuu aivan nykypäiviin, 2005 vaiheille saakka, sillä erityisesti vuoden 1990 jälkeen Suomen alkoholipolitiikassa tapahtui niin paljon tärkeitä muutoksia, että saattaa sanoa koko alkoholitilanteen mullistuneen.

Kirjoittajan lähdemateriaali on hyvin monipuolinen. Käsitteilyn pohjana ovat alkuperäisen asiakirja-aineiston ohella tutkimukset, julkiset lausunnot, kannanotot, komiteamietinnöt, raportit ja muut selvitykset. Painetusta tai muusta julkisesta materiaalista ei kirjoittajalla ole ainakaan ollut puutetta, sillä alkoholin käytöstä on kirjoitettu ennemmin kirjastoja kuin kirjoja. Humanistin on helppo olla tässä kademielellä ja todeta, ettei ainakaan rahan puute näytä estävän alkoholia koskevien tutkimusten ja kaikenlaisten selvitysten tekemistä. Kiitosta on syytä antaa tekijälle siitä, että hän on käyttänyt tarpeellisen osin ulkomaista, varsinkin ruotsalaista, materiaalia.

Häikiön esitys tuo mieleen kerrostalon, joka on valmis ja jossa asutaan, mutta rakennustelineet ovat jääneet purkamatta. Tekstin pohjana ovat juuri tavoitteita etsivät kannanotot, joita referoidaan. Niiden varassa esitys myös etenee, ja lukija ikään kuin näkee mitä tavaraa miltäkin tasolta on siirretty. Tässä on lähellä se vaara, että lähteet saavat liian määrävän aseman kysymysten asettelussa, ja se tosiasia, että ihmiset

haluavat juoda viinaa, jää sivummalle. Häikiö on kuitenkin varsin hyvin onnistunut välttämään tämän kuopan, ja hänen esityksensä on ongelma-keinen.

Kritiikin paikat

Yhteiskunnan muuttuminen on taustana useissa Alkon käänteissä. Sitä paitsi alkoholin ympärillä on niin monia toimijoita, että tärkeimmät niistä on pakko ottaa huomioon. Puolueiden ja poliitikkojen operointi alkoholikysymyksissä antaa aiheen ajatella miten turhauttavalta on Salmisaarella väliin tuntunut. Valtiovarainministeri, raittiusmiehenä tunnettu Johannes Virolainen tyrmää 1970-luvun alussa Alkon esittämät hintojen korotusesitykset inflaation pelon ja tulopoliittisten syiden johdosta (s. 237, alaviite olisi ollut tarpeen!). Vuonna 1977 taas eduskunta ei hyväksynyt Alkosta lähtenytystä ehdotusta keskioluen laimentamisesta ja muista sen kulutuksen hillitsemiseen liittyvistä toimenpiteistä (s. 240). Ero vanhoihin puoluenäkemyksiin tulee kirjassa selvästi esille. Maalaisliitto ja sosiaalidemokraatit olivat vielä 1920-luvulla enemmän raittiusaatteen läpituokemia, mutta maailma muuttui ja 1960-luvulta lähtien viimeistään myös maaseutupitäjiin oli saatava Alkon myymälöitä ja sosiaalidemokraattien mielestä alkoholijuomia oli hinnan puolesta kaikkien pystyttävä laillisesti hankkimaan.

Teoksessa esitetään valtion Alkolta saamat tulot ja niiden osuus budjetissa, mutta liikeyrityksenä Alkoa ei käsitellä muuten kuin satunnaisesti joiltakin vuosilta. Väliin saa sen vaikutelman, että yrityksellä oli väljä pomppa eikä menojen kontrolli ollut ensimmäinen huoli. Yritykset ryhtyivät valmistamaan ja myymään alkoholijuomia Itä-Euroopassa ja valtamerien takana menivät myytyyn (s. 387). Eikö mihinkään kritiikkiin liikkeen johdosta aina asiakkaiden kohteluun saakka ollut aihetta?

Hyvin tärkeä muutos Suomen alkoholipolitiikassa oli vuonna 1969 voimaan tullut uusi alkoholilaki ja keskiolutta voitiin ryhtyä myymään myös elintarvikeliikkeissä, ja maaseudulle voitiin perustaa alkoholimyymälöitä. Miksi tällainen muutos? Häikiön selitys lähtee yhteiskunnan asennemuutoksesta, aiempaa suuremmasta sallivuudesta, ja johtaa kirjoittajan käsittelemään, kuinka toisenlainen henkinen ilmasto heijastui Alkon omassa katsannossa, poliittisissa puolueissa, raittiusliikkeessä ja lopulta eduskunnassa, missä asia sai lopullisen päätöksen. Kir-

joittaja toteaa itsekin (s. 178), että vuoden 1969 käänne on vaikeasti selitettävä.

Siihen, mitä kirjoittaja sanoo, voisi ehkä liittää hänen varsin ansiokkaasti pohtimansa ”maaseudun kieltolain”, joka tuli voimaan 1932. Kielto myydä alkoholia maaseudulla oli niin eriarvoisuutta ylläpitävä, ettei se sopinut mullistuksessa olevaan yhteiskuntaan. Oli järjetöntä, että Suomen pohjoisin viinakauppa vuoteen 1957 saakka oli Rovaniemellä kunnes tänä vuonna Kemijärvi sai Alkon. Vuoteen 1969 saakka oli Lapin perukoilta tehtävä neljänsadan kilometrin matka, uhrattava siihen pari päivää ja melkoisesti kustannuksia jonkun pullon saamiseen. Viinan trokauksella eli joukko ihmisiä eikä salapolttota saatu kitkettyä. Vaikka tilastoitu kulutus kasvoi voimakkaasti ja haittoja ilmeni, jotain säästöjäkin tuli muutoksesta yhteiskunnalle. Eikö niistäkin pitäisi puhua?

Kulutuksen tilastot

Historioitsija ei moralisoi eikä Häikiökään sitä tee vaikka hän esipuheessaan sanookin, että alkoholin tuomat ongelmat ”ovat työn edetessä alkanee painaa yhä enemmän”. Tämän huomautuksen ydin on kirjan puitteissa kai alkoholin kulutuksen kasvu, sillä veisi aivan rannattomalle ulapalle ryhtyä selvittämään viinan lisääntyneen käytön seurauksia. Mutta onko voihkiminen Suomen alkoholikulutuksesta hyvin perusteltu? Kun tutkii sivulla 46 olevaa graafista esitystä alkoholijuomien tilastoidusta kulutuksesta, se Suomessa 2000-luvun alussa oli noin kymmenen litraa per henkilö. Tämä on paremmin alle kuin yli eurooppalaisen keskitason. Tilastoitu alkoholikulutus nousi Suomessa voimakkaasti juuri 1960- ja 1970-luvun vaihteessa ja hillitysti 1980-luvun lopulla ja uudestaan vuoden 2000 jälkeen. Määrä on Suomessa suurempi kuin Ruotsissa ja Norjassa, mutta tietävästi ainakin Norjassa tilastoimaton kulutus viinan kalleuden johdosta on melkoista.

On harmillista, että kirjassa ei ole selvää aikasarjaa kulutuksesta. Kuitenkin sana ”tilastoitu” on tässä tärkeä, sillä mistä tiedetään ei-tilastoitu kulutus? Sivulla 27 olevan käyrästä mukaan tilastoitu kulutus henkeä kohti oli 7–8 litraa ja kokonaiskulutus noin 9–10 litraa. Kysymys on tässä: onko tilastoimattomaan kulutukseen määrä arvioitu oikein? Eikö kotiviinin valmistuksen ja pontikan polttamisen loppuminen vaikuttanut lainkaan tilastoimattoman kulutuksen alentumiseen? Pelkästään kulutusta katsomalla Suomi

tuli lähemmäksi eurooppalaista keskimääräistä alkoholin käyttöä jos kohta ei juomatavoissa. Humalahakuisuus jäi jäljelle. Mutta kaikissa maissa on kohtuuden ylittävän alkoholinkäytön tuomia sosiaali- ja terveysongelmia.

EU:n aika

Teoksen loppupuolella käsitellään seikkaperäisesti ja hyvin valaisevasti Suomen liittymistä Euroopan yhteisöihin. Suomen alkoholipolitiikalla ei ollut siinä suurta roolia, mutta 1998 Alkoholiliike pilkottiin, ja vain viinan ja viinien vähittäismyynti onnistuttiin jättämään valtion monopoliksi. Etelä-Euroopan viinintuottajamaiden kannalta kai oli tärkeätä vain se, että viinin tuonti Suomeen ei ollut enää yhden monopolin asia. Suomen kokonaisetuihin nähden alkoholikysymys oli sittenkin kovin vähäinen asia.

Kauppapolitiikan otaksuisi kyllä vaikuttaneen jo paljon aikaisemminkin Suomen alkoholikysymykseen. Kielto lain kumoamiseen 1932 vaikutti varmaan se, että se häiritsi pahoin Suomen kauppapolitiikkaa. Viinintuottajamaissa Suomen metsäteollisuuden artikkelit joutuivat rangaistustullien alaisiksi, ja jos yhdelle maalle annettiin Suomessa poikkeuskohtelu, samaa suosituimmuusasemaa ei ollut annettavissa kenellekään toiselle. Kauppasopimusten neuvottelemisen kävi kovin tuskalliseksi eikä maailmanpulan vallitessa ollut enää mahdollisuuksia heittää vientituloja ja hyödyttää kilpailevia maita.

Teokseen sisältyy hyvin runsaasti graafista esitystä ja taulukoita. Taulukkoja on melkein väsyttävän paljon, ja silloin kun niiden antaman tieto koskee vain muutamia vuosia, ne eivät tunnu tarpeellisilta. Kirjan painoasu on aika raikas; ärtymystä herättää kuitenkin se, että useita taulukoita on niiden parin pisteen kirjasimen takia luettava suurennuslasin kanssa (esim. s. 440).

Yleisarviointi Martti Häikiön Alkon historiasta on hyvin myönteinen, eivätkä edellä olevat harvat kommentit muuta tätä käsitystä. Teos on laadittu yhtiön perustamisen 75-vuotisen toiminnan johdosta, mutta olisi ilman tuota merkkivuottaakin ollut Suomen sosiaalhistorian kannalta tarpeellinen.

Kirjoittaja on Jyväskylän yliopiston historian professori emeritus.